

Владан Церовић и Јасна Димитријевић

Завод за проучавање културног развитка, Београд

ПОЗОРИШНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

DOI 10.5937/kultura2589183C

УДК 792(497.6)

прегледни рад

Датум пријема: 3. 10. 2025.

Датум прихватања: 28. 10. 2025.

Сажетак: У раду су представљени резултати анкетног истраживања о позоришним институцијама у Републици Српској сprovedеног 2025. године у оквиру пројекта „Позоришта и позоришне заједнице у Републици Српској” Завода за проучавање културног развитка. Истраживање обухвата 20 институција и анализира њихов правни статус, финансијску структуру, програмску оријентацију, инфраструктуру, инклузивност, рад са публиком и међународну сарадњу. Теоријски оквир заснован је на концептима културног поља (Bourdieu), партиципацивне културе (Jenkins) и теорији културне политике (Ђукић), социологији позоришта (Divignaud) и менаџменту позоришта (Ристић), што омогућава интерпретацију налаза у ширем друштвеном контексту. Резултати показују да позоришне институције имају бољи програм укључујући и фестивалске активности али да су главне препреке њиховом развоју финансијска зависност од јавних извора, ограничени кадровски ресурси и недовољна програмска инклузија. На основу добијених резултата, формулисане су препоруке за диверсификацију прихода, унапређење кадрова, развој публике, програмску инклузију и подршку међународној сарадњи.

Кључне речи: позоришна делатност, културна партиципација, културна политика, културни менаџмент

Увод

Позоришна уметност у Републици Српској заузима значајно место у систему културних институција и представља важан облик уметничког и друштвеног изражавања. У оквиру сложеног система културне политике који настоји да усклади традиционалне вредности, савремене уметничке тенденције и ограничене институционалне ресурсе, континуирани рад позоришта од аматерских до савремених институционалних облика доприноси формирању културног идентитета и приближавању културе најширој друштвеној заједници.

Као јавне установе културе, позоришта се финансирају пре свега из буџета Републике Српске и локалних самоуправа, што их чини зависним од јавних средстава и политике културног развоја. Овакав модел обезбеђује континуитет у функционисању институција, али истовремено поставља питања одрживости, иновације и аутономије уметничког стваралаштва.

Правни оквир за деловање позоришних институција у Републици Српској је „Закон о култури“ (Службени гласник Републике Српске, број 66/18) и „Закон о позоришној дјелатности“ (Службени гласник Републике Српске, број 92/16).¹ У документу Владе Републике Српске, „Стратегија развоја културе Републике Српске 2023–2030“ (Службени гласник Републике Српске, бр. 5/24), позоришна делатност заузима значајно место у постављеним циљевима и мерама за развој система у култури. Сprovedено истраживање је допринос напорима да се унапреди стање у овој области.

Анализа је заснована на анкетном истраживању, спроведеном у оквиру пројекта „Позоришта и позоришне заједнице у Републици Српској“, које је реализовао Завод за проучавање културног развитка. Циљ истраживања је био да се сагледа стање и инфраструктура институција које обављају позоришну делатност у Републици Српској, да се идентификују кључни проблеми, потребе, могућности развоја, али и да се формулишу препоруке за културну политику и праксу.

Методологија

У истраживању је примењен метод испитивања техником анкете са стандардизованим писаним упитником, који су попуњавали одабрани представници позоришних институција. Инструмент (упитник) је обухватио сет питања везаних за податке о оснивачу, типу делатности, финансирању, инфраструктури, приступачности, публици, међународној сарадњи и главним проблемима. Након прикупљених података из спроведене анкете, обављени су разговори са представницима позоришта у Бањалуци, Приједору и Бијељини те су додатно прикупљени подаци у форми полуструктурисаног интервјуа који су узети у обзир у овом истраживању.

Упитник је попунило 20 позоришних институција из Републике Српске (Табела 1).

¹ Позоришна делатност је делатност од општег интереса, а позориште, у смислу овог закона „јесте културно-умјетничка установа, слободна у свом стваралачком дјеловању и самостална у осмишљавању и стварању програма којим се афирмише култура и умјетничке вриједности, као и опште друштвене и људске вриједности“, те тако „остварује задатак да утиче на културни развој дјеце, омладине и одраслих“ (члан 3 Закона). Чланом 4 овог Закона дефинисано је следеће: „Позоришну дјелатност обављају позоришта, позоришни музеји као установе, самостални позоришни умјетници, позоришне групе, удружења грађана, високошколска установа која образује позоришне умјетнике, и позориште као организациона јединица у оквиру јавне установе.“

Место	Назив институције
Бања Лука	ЈУ Народно позориште Републике Српске
	ЈУ Дјечије позориште Републике Српске
	Бањалучко студентско позориште
	ДИС–Позориште младих
	УГ Градско позориште „Јазавац“
Приједор	ЈУ Позориште Приједор
Источно Сарајево	ЈУ Народно позориште Источно Сарајево
	Културни центар Источно Ново Сарајево
Фоча	ЈУ Музеј „Стара Херцеговина“
Братунац	ЈУ Дом културе Братунац
Прњавор	Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ Прњавор
Бијељина	ЈУ Градско позориште „Семберија“
	Драмски клуб „Вирус“
Пале	Студентско позориште Пале
Градишка	ЈУ Градско позориште Градишка
Невесиње	Центар за културу „Небојша Глоговац“
Билећа	ЈУ Дом културе „Јевто Дедијер“
Требиње	Културни центар Требиње
Гацко	ЈУ Културно спортски центар Гацко
Вишеград	Културни центар Вишеград

Теоријски оквир

У социолошком смислу, позориште се може разумети као једна од кључних институција симболичке продукције у друштву. Истовремено одражава, тумачи и производи друштвене вредности, норме и идентитете. У том погледу, позориште није само уметничка пракса већ и простор јавног деловања и културне комуникације. Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu) у својој теорији културног поља² указује на то да институције у култури делују унутар структурисаног поља у којем различити актери (држава, тржиште, публика, ствараоци) располажу различитим облицима капитала, као што су економски, културни и симболички. У домену институционалних модела и културне политике, Бенет³ указује на улогу институција културе

2 Bourdieu, P. (1996) *The rules of art: Genesis and structure of the literary field*, Stanford, CA: Stanford University Press (Original work published 1992).

3 Bennett, T. (1995) *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, London and New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315002668>; Bennett, T. (1998) *Culture: A Reformer's*

као делова ширег водећег апарата културе или механизма којим се уређују јавни простори, вредности и облици културног понашања. Кроз концепте партиципативне културе (Jenkins) и културних права (UNESCO), наглашена је улога публике, инклузије и институционалне инфраструктуре у обликовању културног живота. Позориште, у том контексту, није изолована уметничка институција, већ део јавне инфраструктуре културе.

У теорији партиципативне културе⁴ наглашава се значај позоришта као уметничке сцене. На ову теорију се надовезује и концепт инклузије у култури који се заснива на међународним документима попут Унеско Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза⁵. Ова конвенција афирмише право свих грађана да активно учествују у културном животу.

Термин културна партиципација обједињава активности као што су бављење уметношћу, аматерски или професионално, креативним хобијем и два типа културне потрошње (посета културним институцијама и културним догађајима на једној страни, односно рецепција уметничких и културних садржаја код куће, на другој страни).⁶ Предуслови за културну партиципацију су: мотивација (рана социјализација, вредносни систем), способност (образовање) и прилика (понуда садржаја из области културе)⁷.

Када је реч о посетама позориштима, позитиван пример аналитичког сагледавања положаја и перспективе позоришних кућа из угла карактеристика и потреба публике је истраживање Завода за проучавање културног развитка којим је обухваћена публика свих позоришта у Србији⁸. Резултати овог истраживања указују на значај узимања у обзир ставова публике у активностима и мерама које могу да се предузму на нивоу менаџмента позоришта, од усмеравања репертоара у односу на интересовања различитих категорија публике до утврђивања цена улазнице и канала комуникације. Истовремено, циљ оваквих активности је развој позоришне публике, усмеравање пажње одређених субјеката у друштву и подизање нивоа и квалитета позоришног живота.

Што се тиче односа позоришта и заједнице, позориште је у свом најширем одређењу и облик колективне интеракције. У свом концепту „позоришта потла-

Science, *International Journal of Cultural Policy* 16 (1), Sidney: Allen & Unwin, <https://doi.org/10.1080/10286630902785631>.

4 Jenkins, H. (2006) *Convergence culture: Where old and new media collide*, New York: New York University Press.

5 UNESCO 2005. Convention on Diversity of Cultural Expressions, 15. July 2024., <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention>

6 Мрђа, С. и Миланков, М. (2020) *Културна партиципација грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 28.

7 Мрђа, С. и Јокић, Б. (2014) *Посетиоци јесењих београдских фестивала*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 5.

8 Мрђа, С. (2010) *Позоришна публика у Србији, извештај о истраживању* (Драмска публика), Завод за проучавање културног развитка, Београд.

чених“, Боал (Boal) указује на то да позориште може постати средство друштвене еманципације и партиципације грађана у јавном простору⁹. Слично томе, Ерика Фишер-Лихте (Fischer-Lichte) истиче да позориште има моћ да трансформише однос између појединца и заједнице, јер ствара ситуацију заједничког искуства¹⁰.

Институционални концепт културе саставни је део културне политике и подразумева организовање, обликовање и функционисање институција културе. Под појмом културне политике у контексту овог истраживања подразумевамо јавну практичну политику коју спроводе државни органи управе и тела на које држава преноси надлежности у области културе¹¹. Укључујући посредништво између стваралаца, публике и доносилаца одлука¹², културна политика најчешће је усмерена на три задатка: очување културне баштине и културног идентитета; развој савременог уметничког стваралаштва; подстицање доступности културних добара и учешћа становништва у културном животу.

Корени позоришта, позоришне праксе, функција позоришта у различитим историјским раздобљима уткани су у вредности свакодневног живота и условљени су типовима друштва. У типологији историје позоришта, Жан Дивињо (Jean Duvignaud), француски писац, социолог и критичар,¹³ указује на везу између позоришне и друштвене праксе. Овај аутор позориште сматра важном креативном активношћу са визијом у стварању цивилизацијских вредности кроз односе друштва и човека који нису одвојени од других људских активности. Тако да можемо рећи да је демистификација позоришта из прошлости кроз стваралачки чин у актуелном тренутку и веза са социјалном стварношћу, важна за развој позоришне уметности.

Са становишта савременог поимања театрологије и организације позоришта у научној студији ауторке др Маје Ристић¹⁴ свеобухватно су представљена нека од решења организације позоришта, менаџмента и људских ресурса која се могу применити у свим позориштима која раде као институционална и национална позоришта и важна су за све учеснике у позоришној уметности. Полазећи од става да извођење представе које нема друштвени или естетски контекст остаје изван јавности и тржишта, ауторка указује на све елементе који су предуслови за организацију рада и одрживост позоришта. Поред глумачке игре, сценских решења, кореографије, економских, менаџерских и техничких капацитета, у креирању и

9 Boal, A. (1979) *The Theatre of the Oppressed*, London: Pluto Press, DOI: 10.4324/9781003325048.

10 Fischer-Lichte, E. (2008) *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*, London and New York: Routledge.

11 Ђукић-Дојчиновић, В. (2010) *Држава и култура – Студије савремене културне политике*, Београд: Институт за позориште, филм, радио и телевизију, Факултет драмских уметности, стр. 63.

12 Исто., стр. 39.

13 Дивињо Ж. (1978), *Социологија позоришта, колективне сенке*, Београд: БИГЗ

14 Ристић, М. (2020) *Менаџмент позоришта - људски ресурси у обликовању позоришне предисаве*, Београд: За издавача аутор.

планирању развоја позоришта неопходно је узети у обзир реакцију публике, оперативне, репертоарске, краткорочне и дугорочне планове. У овом контексту, људски ресурси и тимски рад су кључни фактори за позоришно стварање и функционисање (Ристић, 2020: 30-32). Према организационим особеностима, облицима финансирања, организовању и бриге о људским ресурсима, начину селекције кадрова, мисији и визији, на глобалном позоришном тржишту идентификовано је неколико позоришних формата (Ристић, 2020: 66-69) у којима се препознају и позоришне институције у Републици Српској: репертоарско позориште, финансирано од државе, са сталним ансамблом и чврстом организационом структуром, реперторско позориште-простори за изнајмљивање, постојање дела сталног ансамбла и ангажовање уметника или техничких извршилаца по уговору, што је карактеристично за мање градове и трећи облик су програмске установе, облици организовања у оквиру културних центара.

За све процесе развоја позоришта као што су унапређење културног живота, креирање репертоара, развој публике, кадровско оснаживање, јачање техничких и просторних капацитета неопходно је имати у виду теорије и резултате истраживања које су резултат различитих становишта и искустава са циљем да се унапреди позоришна делатност.

Зато је теоријски оквир овог истраживања заснован на интердисциплинарном приступу који обухвата социологију културе (Bourdieu), партиципативне културе (Jenkins), теорију културне политике (Ђукић), социологију позоришта (Duvignaud) и менаџмент позоришта (Ристић).

Овај теоријски оквир омогућава да се емпиријски налази интерпретирају не само као описни подаци већ и као показатељи дубљих структурних односа и потенцијала за развој позоришне делатности у Републици Српској кроз унапређење менаџмента позоришта и подршку кроз инструменте културне политике.

Резултати (основни дескриптивни налази)

Подаци су анализирани дескриптивно, по категоријама: оснивач, тип делатности, финансирање, инфраструктура, приступачност, публика, међународна сарадња и главни проблеми.

Просторна расподела институција

Просторна расподела институција (Табела 1) показује да је највише институција у Бањој Луци (5), затим у Бијељини и Источном Сарајеву (по две), док се по једна институција налази у више општина (Приједор, Фоча, Прњавор, Пале, Градишка, Невесиње, Билећа, Требиње, Гацко, Вишеград и др.). Ово указује на присуство позоришних активности у већим урбаним центрима, уз „распршеност” по регионалним центрима.

Оснивач и правни статус

Оснивачи највећег процента институција из области позоришне делатности у Републици Српској су јединице локалне самоуправе (55%), док су 20% институци-

ја основала друга правна лица. Држава је оснивач 15% институција, а 10% њих су основала физичка лица.

Доминација локалне самоуправе као оснивача указује на то да су политике и финансирање на локалном нивоу кључне за опстанак и развој позоришних институција.

Извори финансирања

Финансирање је анализирано по категоријама и по опсезима учешћа у укупним приходима (опсези: до 30%, 31–50%, 51–75%, 76–100%). Већина институција (око 89.5%)означила је да улазнице чине до 30% укупних прихода, што говори о томе да су улазнице као самостални извор ретко пресудне за буџет. Средства од оснивача варирају, јер је 45% институција у опсегу до 30%, а 30% институција у опсегу од 76–100%, што показује да трећина институција у великој мери зависи од оснивача. За већину институција, гостовања, донације, конкурси и спонзорства су у опсегу до 30%, што значи да представљају допунске/спорадичне приходе за већину институција.

Графикон 1

Збирно посматрано, финансијска структура је мешовита, јер постоји значајна зависност од јавних трансфера (оснивача), док код велике већине постоји слаб потенцијал продаје карата да би се обезбедила стабилност. Ова финансијска структура – доминација трансфера од оснивача и ништа мање него маргинална улога прихода од улазница, спонзорстава и донација – потврђује теоријске претпоставке о ограниченој институционалној аутономији у постсоцијалистичким системима¹⁵. У економском кључу, податак да улазнице чине до 30% прихода за већину институција, указује на ограничени капацитет за самофинансирање и ударну осетљивост на јавне буџетске промене; то је у складу са анализама које повезују несигурност креативних професија и потребу за диверсификацијом прихода¹⁶.

¹⁵ Bourdieu, P. nav. delo.

¹⁶ Menger, P. M. (2014) *The Economics of Creativity: Art and Achievement under Uncertainty*, London and Cambridge: Harvard University Press; Throsby, D. (2010) *The Economics of Cultural Policy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Облици позоришне делатности

Када је реч о распону активности које позоришне институције у Републици Српској реализују, најзаступљенији облик делатности је продукција драмских представа коју реализује 85% институција што указује на доминантну оријентацију ка репертоарском позоришту и у вези је са директним финансирањем државе, општине, града у коме се налази. Следе активности едукативног карактера (радионице, школе глуме), које су присутне у 60% институција, што говори о томе да значајан број позоришта препознаје своју образовну улогу и настоји да развија публику кроз неформално образовање (Графикон 2). Око 45% институција реализује гостовања и сарадњу са другим позориштима, што потврђује да постоји мрежа унутар региона, али и потенцијал за даљу интеринституционалну повезаност. Мултимедијални програми и иновативни облици сценског израза (нпр. перформанс, инсталације) су мање заступљени – присутни у мање од 30% институција, што може да укаже на ограничене техничке ресурсе или мањак кадрова са специфичним компетенцијама.

Најређе заступљене активности су програми за маргинализоване групе и инклузивни садржаји, присутни у мање од 20% институција, што потврђује налазе из других сегмената истраживања о недовољној програмској инклузији. Ово указује на потребу да се у културној политици више пажње посвети развоју садржаја који укључују различите друштвене групе, посебно особе са инвалидитетом, младе из руралних средина и мањинске заједнице.

Укупно посматрано, облици делатности показују да већина институција функционише у оквиру традиционалног репертоарског модела, уз појединачне примере иновације и едукације, али да постоји простор за проширење програмске понуде ка инклузивним, интердисциплинарним и савременим формама.

Графикон 2

Доминација драмских представа, уз мање учешће мултимедијалних и интердисциплинарних форми, сугерише да је још увек очуван конзервативни репертоарски модел који, заправо, ограничава иновативни потенцијал. То је

индикатор да су технички и кадровски ресурси, као и институционалне праксе, релативно нееластични према новим формама продукције; сходно томе, политика подршке креативним екосистемима¹⁷ могла би да помогне у промоцији интердисциплинарних пракси и техничке модернизације.

Инфраструктура, доступност и инклузија

Што се тиче позоришне инфраструктуре, већина је оценила да је стање сале и сцене задовољавајуће (40%) и да је потребно само улагање у поправке, док је нешто више од трећине (35%) оценило стање као добро, те да је неопходно само редовно одржавање. Ипак, код 20% институција је преко потребна реконструкција или реновирање сале и сцене.

Графикон 3

Што се тиче архитектонске приступачности институција позоришне делатности особама са инвалидитетом, чак 75% институција је оценило да имају обезбеђену доступност за особе са инвалидитетом, док само 25% њих није доступно, али када је у питању опрема са инклузивним функцијама, чак 90% институција не поседује такву опрему.

Програмски садржаји за особе са инвалидитетом постоје само у 15% институција. Укупно посматрано, иако већина институција на нивоу архитектонске приступачности тврди да је доступна, сагледава се велики недостатак конкретне опреме и програма за програмску инклузију – разлика између „основне доступности“ и стварне, потпуне инклузије.

Са једне стране имамо декларисану архитектонску приступачност, а са друге стране стварни недостатак инклузивне опреме и програма, што указује на раздвајање формалне и програмске приступачности. У критици културне политике Уне-

17 Holden, J. The Ecology of Culture, 15. February 2015., 13. March 2022., <https://publicartonline.org.uk/downloads/news/AHRC%20Ecology%20of%20Culture.pdf>.

ска¹⁸ и Бонеа и Негријеа¹⁹ (Bonet & Négrier) истиче се да физичка приступачност сама по себи није довољна за остварење културних права: неопходни су програмски инструменти, обука запослених и финансијски механизми који обезбеђују дугорочну интеграцију инклузивних пракси. Ово указује на потребу за фондовима и програмским условима који финансијски подржавају адаптацију простора и развој специјалних програма.

Публика

Истраживања публике имају велики значај за позоришне институције, јер омогућавају боље разумевање навика, мотивација и очекивања гледалаца. На основу тих података, позоришта могу да прилагоде репертоар, маркетинг и комуникацију различитим групама публике, да развијају програме за нове публике и унапређују културну партиципацију. Истраживања, такође, пружају аргументоване податке за доносиоце одлука и финансијере, показујући друштвени утицај и оправданост јавне подршке позоришту.

Код позоришних институција у Републици Српској, према датим одговорима – половина њих спроводи истраживања публике, што показује висок степен развијености институционалне свести о значају публике као активног учесника у културном животу. Такође, такав податак указује на настојање позоришта да разумеју навике, интересовања и очекивања својих гледалаца како би прилагодила програмску понуду и стратегије комуникације. Истовремено, одражава утицај савремених културних политика и финансијских механизма који све више наглашавају одговорност у управљању и потребу да се мери друштвени утицај културних институција. У позадини овог тренда може да стоји и развијена методолошка подршка – истраживачке институције, пројекти и обуке, као и технолошке и друштвене промене које подстичу употребу података и аналитичких приступа у сектору културе.

Даље, половина анкетираних институција реализује и посебне програме усмерене на привлачење нове публике (Графикон 4), што указује на веома развијену свест о значају образовне функције позоришта. Овакав податак може да покаже да позоришта више не рачунају само на постојећу сталну публику, већ активно трагају за начинима да ангажују нове генерације и различите друштвене групе. То може да обухвати: програме за младе, сарадњу са школама и универзитетима, радионице, разговоре после представа или дигиталне кампање. У ширем смислу, овај тренд може да покаже да позоришта почињу да прихватају своју улогу у подстицању културне партиципације и инклузије, као и да реагују на изазове савремених медијских и друштвених промена које утичу на навике публике.

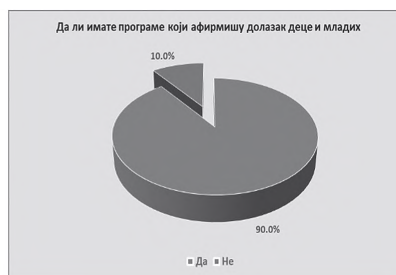
18 UNESCO 2005. Convention on Diversity of Cultural Expressions, 15. July 2024., <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention>

19 Bonet, L. & Négrier, E. (2018) The participatory turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts, *Poetics* 66, Amsterdam: Elsevier B.V., pp. 64–73.

Графикон 4

Графикон 5

У истом контексту можемо посматрати и податак да, чак, 90% позоришних институција у Републици Српској реализује програме који афирмишу долазак деце и младих у позоришне институције (Графикон 5). Укупно посматрано, могло би се рећи да у позоришним институцијама Републике Српске постоје појединачни програми намењени деци и млађој публици, као и активности за стварање нове публике (анимација), али они нису свеобухватни за већину институција. Свакако, повећање системског рада на истраживању публике и креирање више програма за младе представљају активности које ће сигурно допринети развоју позоришних институција, али и повећању културне партиципације младих.

Све већу улогу истраживања публике и програма за „нове публике“ треба посматрати у светлу партиципативне трансформације у култури: публика се све више појављује као ко-продуцент и партнер у дизајну програма²⁰. Дигитални облици партиципације омогућавају хибридне стратегије привлачења и ангажовања публике („онлајн“ радионице, „стриминг“, интерактивни формати), те представљају потенцијални канал диверсификације прихода и продубљивања публицистичке праксе²¹.

Међународна сарадња

Најчешће активности у међународној сарадњи позоришних институција су размена представа (31.1%) и учешће на фестивалима (31.1%). Знатно мање су заступљене копродукције (15,6%) и програми едукације (15,6%). Нешто мање од 5% институција нема развијену међународну сарадњу (Графикон 6).

Гостовања показују широку мрежу сарадње и потврђују значај регионалне и међународне сарадње: позоришта Републике Српске интегрисана су у културни простор Балкана и шире. Регионалне разлике постоје: већи центри (Бања Лука, Приједор, Источно Сарајево, Требиње) имају богатију фестивалску и гостујућу

20 Jenkins, H. (2006) *Convergence culture: Where old and new media collide*, New York: New York University Press; Belfiore, E. & Gibson, L. (2020) *Histories of Cultural Participation, Values and Governance*, London: Palgrave Macmillan.

21 Rentschler, R. (2015) *Arts Governance: People, Passion, Performance*, London and New York: Routledge; Belfiore, E. (2022) *The Social Impact of the Arts: Evidence, Theory, and Policy*, London and New York: Routledge.

пону, док мања места имају ограничене могућности. Најзаступљенија су гостовања позоришта из Републике Српске и Србије, а значајна је сарадња и са Хрватском, Словенијом, Црном Гором и БиХ (Федерација). Посебну вредност доносе међународна гостовања из Европе (Немачка, Италија, Мађарска, Русија), што обогаћује репертоар и повећава међународну препознатљивост.

Размена представа и учешће на фестивалима могу да се тумаче и као елементи културне дипломатије и *soft power* стратегија. Наиме, институције које гостују и умрежавају се међународно не само да шире сопствени репертоар већ и доприносе грађењу регионалног имиџа и креативних капацитета²². Овакве активности захтевају стабилније финансијске механизме како би копродукције и едукативни програми постали одрживи, а не само повремени.

Графикон 6

Генерално говорећи, изнети подаци показују релативно развијену међународну сарадњу (фестивали и размена), али мању учесталост копродукција и едукативних програма. Главна препрека за међународну сарадњу је недостатак финансијских средстава (85%). Остале препреке (бирокупратија и комуникација) су много ређе.

Највећи проблеми

Највећи проблеми у функционисању позоришних институција у Републици Српској су недовољна финансијска средства, као и обезбеђивање приватних донатора и спонзора, док иза њих следе кадровски проблеми и лоши услови рада. Међу најмањим проблемима су слабо интересовање публике и недостатак законског оквира.

²² Nye, J. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: PublicAffairs; Bonet, L. & Négrier, E. (2018) The participatory turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts, *Poetics* 66, Amsterdam: Elsevier B.V., pp. 64–73.

Графикон 7

Дакле, финансијска питања доминирају као кључни изазови са којима се суочавају позоришне институције.

Дискусија

Позоришта у Републици Српској, као јавне установе које су претежно основане од стране локалних самоуправа, налазе се у области у којој доминира институционални (јавни) капитал, док тржишни и симболички капитал остају ограничени.

Из ове перспективе, подаци добијени анкетом показују структуралну зависност позоришних институција од њихових оснивача, што обликује њихов положај у културном пољу, јер функционишу као институције са ограниченом аутономијом чији се опстанак и развој ослањају на јавне политике и буџетску подршку. Такав положај одражава постсоцијалистички модел културног система, у којем држава и даље има централну улогу у регулисању и финансирању културних активности. Зато и не чуди што финансијска питања доминирају као кључни изазови са којима се суочавају позоришне институције.

У Републици Српској, као и у ширем постјугословенском простору, овај институционални модел карактерише висока зависност од јавних буџета и ограничени капацитет за финансијску аутономију. Подаци из истраживања показују да у више од половине позоришта средства оснивача чине преко 50% укупних прихода, док су улазнице, донације и спонзорства маргинални извори. Оваква структура потврђује да позоришне институције делују у оквиру модела „јавне културе“, који најчешће има снажну социјалну функцију, али истовремено и ризик од административне инерције и недовољне иновације.

Такође, подаци јасно показују да су финансије и питања одрживости кључни за већину позоришних институција. Иако постоје програмске активности и међународна повезаност (фестивали, размена), ограничена средства и нерегуларни/спорадични приступ спонзорствима и донацијама ограничавају капацитете за развој, унапређење услова рада и увођење инклузивних програма. Доминантна улога локалних оснивача наставља да утиче на стратегије и оперативни буџет позоришта.

Слични динамизми финансирања и програмске инклузије могу се уочити и у окружењу (Србија, Црна Гора, Хрватска) што указује на регионалне политике и структурне шаблоне наслеђене из периода транзиције²³. Поред тога, позоришта као јавни простори доприносе локалној кохезији и грађанском учешћу²⁴. Стога, препоруке за политику не треба да буду само финансијског типа већ и као платформа за јачање улоге позоришта у свеукупном друштвеном и културном развоју.

Инфраструктурно, иако архитектонска приступачност постоји у већини случајева, техничка опрема и програми за особе са инвалидитетом се ретко налазе, што прави значајан јаз у инклузији.

Међународна сарадња је релативно добро развијена, у смислу учешћа на фестивалима и размене представа, али недовољно финансирање ограничава дубље облике сарадње (копродукције, програме обуке). Фестивали и гостовања су кључни показатељи отворености и видљивости позоришта у Републици Српској, а доприносе и јачању културног идентитета и културне размене. Такође, важан су инструмент промоције позоришне уметности, што се огледа и у томе што окупљају различите профиле публике (деца, студенти, омладина, професионалци). Фестивалска сцена у Републици Српској показује разноликост од међународних и специјализованих до омладинских и локалних као што су: Интернационални фестивал студентског позоришта „Кестенбург“, у организацији Бањалучког Студентског позоришта; Међународни фестивал глумаца „Заплет“ у Градском позоришту „Јазавац“ (Бањалука); Међународни фестивал позоришта за дјецу „Златна вила“ (Приједор); Међународни фестивал малих сцена и монодраме (Источно Сарајево). Омладински и аматерски: Фестивал омладинских позоришта РС (Билећа); Фестивал омладинске културе „Орфеј“ (Билећа); „Фестивал фестивала“ (Требиње). Специјализовани, регионални: Фестивал омладинских позоришта у БИХ „Аплауз фест“ (Бањалука), Театар фест „Петар Кочић“ у организацији Народног позоришта Републике Српске, Бањалука; Међународни фестивал позоришта за дјецу (Бањалука). Локални и ревијални: Фестивал узвратних посјета „Прњавор и пријатељи“.

Већина позоришта у Републици Српској организује или коорганизује неки фестивал, Постоје и позоришта која су навела да немају фестивал (Гацко, Вишеград). Регионалне разлике постоје: већи центри (Бања Лука, Приједор, Источно Сарајево, Требиње) имају богатију фестивалску и гостујућу понуду, док мања места имају ограничене могућности.

23 Rentschler, R. (2015) *Arts Governance: People, Passion, Performance*, London and New York: Routledge.

24 Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon & Schuster.

Закључак

Полазећи од изнетих теоријских премиса, позоришне институције у Републици Српској могу се разумети као јавно зависне институције културе унутар структурално ограниченог културног поља. Истовремено делују као носиоци друштвеног значења, културне партиципације и локалне кохезије. Кључни аналитички појмови који произилазе из овог оквира су: културна политика, институционална аутономија, културна партиципација, инклузивна културна права и друштвена улога позоришта.

Позоришна делатност у Републици Српској данас функционише у оквиру сложеног система културне политике који настоји да усклади традиционалне вредности и савремене уметничке тенденције, модернизацију и ограничене институционалне ресурсе. Као јавне установе културе, позоришта се финансирају пре свега из буџета Републике Српске и локалних самоуправа, што их чини зависним од јавних средстава и политике културног развоја. Овакав модел обезбеђује континуитет у функционисању институција, али истовремено поставља питања одрживости, иновације и аутономије уметничког стваралаштва.

Развој фестивала, међународне сарадње и подршке кроз јавне културне политике доприносе афирмацији домаћих аутора и ширем присуству позоришне уметности у јавном простору.

Буџетска средства која се издвајају за позоришну делатност нису довољна и утичу на број премијера као и копродукција и гостовања и неадекватне и недовољне техничке ресурсе. Развој нових модела финансирања, укључивање приватног сектора и невладиних организација, као и унапређење културне политике према независној сценској продукцији представљају важне кораке ка дугорочној одрживости. Истовремено, потреба за модернизацијом сценске технике, дигитализацијом и прилагођавањем новим формама сценске уметности захтева додатна улагања. У условима конкуренције различитих културних садржаја, позоришта се суочавају и са изазовом развоја публике, нарочито млађих генерација, које културу све чешће прате у дигиталном окружењу, као и са потребом за иновативнијим приступима управљању и продукцији те оснаживањем кадровских капацитета.

Културна политика Републике Српске настоји да на ове изазове одговори кроз стратегије подстицања културне децентрализације, јачања институционалне сарадње и афирмације домаћег драмског стваралаштва. У том контексту, све већи значај имају позоришни фестивали и мреже сарадње који повезују институције из различитих градова и омогућавају размену уметника и репертоара.

Као важан чинилац културне политике у контексту локалних заједница, позоришта имају потенцијал да делују као простори дијалога, образовања, социјалне интеграције и промоције система вредности. Као симболи културног континуитета, идентитета и савременог стваралаштва, њихов даљи развој представља један од кључних предуслова за унапређење целокупног система културе и остваривање јавног интереса у области уметности и културе.

Препоруке

На основу резултата истраживања и разговора са представницима позоришних институција, могу се формулисати препоруке које имају за циљ унапређење институционалних, финансијских и програмских капацитета позоришног сектора у Републици Српској.

1. Подришка оснивача и унапређење правној и институционалној оквира

С обзиром на високу зависност позоришта од јавних средстава, потребно је да оснивачи развију дугорочне механизме подршке који обухватају инфраструктуру, кадрове, техничку опрему и продукцију. У интервјуима је више пута истакнута потреба за смањењем административних оптерећења и већим улагањем у програме. Истовремено, неопходно је размотрити измене законских и подзаконских аката којима би се омогућило јасније дефинисање модела удруживања оснивачких права, већа предвидљивост конкурса и јача позиција организација цивилног друштва које доприносе позоришној делатности.

2. Подришка развоју позоришној аматеризма

Аматерска позоришта имају значајну улогу у ширењу позоришне културе, посебно у раду са младима и маргинализованим групама. Иако поједини градови пружају одређену подршку (нпр. обезбеђивање простора), аматерске позоришне заједнице и даље функционишу уз ограничене ресурсе. Потребно је унапредити њихов статус у законском оквиру, оснажити сарадњу са професионалним позориштима и подстаћи аплицирање за регионалне и европске програме, укључујући и сарадњу са дијаспором.

3. Финансијска одрживост и диверсификација прихода

Подаци указују на високу зависност од јавних трансфера, уз маргиналну улогу улазница, донатора и спонзора. Због тога је важно подстицати моделе финансијске диверсификације кроз партнерства са приватним сектором, регионалне и међународне фондове, као и развој додатних програмских и едукативних садржаја. Према наводима институција, посебно је важно осигурати средства за гостовања, техничке кадрове, сале за пробе и едукацију у специфичним областима, укључујући сценски покрет и рад са осетљивим групама. Разматрање успостављања регионалних народних позоришта могло би допринети равномернијој територијалној расподели ресурса.

4. Кадровски развој и професионализација

Недостатак кадрова за послове у техничкој продукцији и неадекватна систематизација послова представљају један од главних изазова за позоришне институције. Потребно је ускладити Закон о позоришној дјелатности и Закон о раду, како би били препознати савремени позоришни профили (дизајнер светла и звука, продуцент, менаџер културе и др.). Доношење подзаконских аката који дефинишу систематизацију, коефицијенте и услове рада допринело би стабилности сектора.

Истовремено, важно је подржати стручна усавршавања у областима режије, продукције, технике и маркетинга.

5. Развој публике и истраживање публике

Истраживање публике спроводи половина институција, што представља добру основу за развој стратегија које су усмерене на младе, нове и недовољно обухваћене групе. Потребно је да ова пракса постане систематична и да се интегрише у програмско планирање. Посебан значај имају програми који подстичу долазак деце и младих, сарадња са образовним установама, радионице, као и развој дигиталних платформи и интерактивних формата.

6. Инклузија и приступачност

Иако већина институција формално обезбеђује архитектонску приступачност, подаци показују значајан недостатак инклузивне опреме и програма за особе са инвалидитетом. Потребно је успоставити фонд за адаптацију простора, набавку техничке опреме и развој инклузивних садржаја. Такође је неопходно обезбедити обуке за запослене у области инклузивних пракси, у складу са стандардима културних права.

7. Јачање међународне сарадње

Иако је међународна сарадња развијена у области фестивала и размене представа, копродукције и едукативни програми су мање заступљени. Потребно је обезбедити стабилне финансијске механизме за копродукције и мобилност, као и смањити административне баријере за међународна гостовања. Посебан значај има учешће у мрежама регионалне и европске сарадње које могу допринети професионализацији и видљивости сектора.

8. Стратешко планирање и праћење утицаја

У циљу системског развоја, потребно је формулисати посебну стратегију развоја позоришне делатности, која би била усклађена са Стратегијом развоја културе Републике Српске 2023–2030. Стратегија би требало да садржи индикаторе за праћење друштвеног утицаја позоришта (публика, инклузија, међународна сарадња, финансијска структура, технички капацитети). Развој мониторинга и евалуације унутар институција допринео би транспарентнијем и ефикаснијем управљању.

Ове препоруке имају за циљ да подстакну системски развој позоришног сектора, у правцу веће институционалне одрживости, програмске инклузивности и друштвене релевантности у културном животу Републике Српске. Савремени изазови у овој области захтевају дугорочно планирање, системску подршку и јачање међусекторске сарадње, како би позоришна уметност могла да одговори на потребе друштва. Развој културне политике која ће подстицати иновације, отвореност и децентрализацију културног живота, предуслов је за очување виталности позоришне сцене и њену већу видљивост у регионалном и европском културном простору.

ЛИТЕРАТУРА:

- Belfiore, E. (2022) *The Social Impact of the Arts: Evidence, Theory, and Policy*, Routledge.
- Belfiore, E. and Gibson, L. (2020) *Histories of Cultural Participation, Values and Governance*. Palgrave Macmillan.
- Bennett, T. (1995) *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, Routledge (<https://doi.org/10.4324/9781315002668>).
- Bennett, T. (1998) Culture: A Reformer's Science. *International Journal of Cultural Policy* 16 (1), Sidney: Allen & Unwin (<https://doi.org/10.1080/10286630902785631>).
- Boal, A. (1979) *The Theatre of the Oppressed*. Pluto Press (Оригинално издање на португалском: 1974; енглеско издање 1979.) DOI: 10.4324/9781003325048.
- Bonet, L. and Négrier, E. (2018) *The participatory turn in cultural policy: Paradigms, models, contexts*, Poetics, 66, pp. 64–73.
- Bourdieu, P. (1996) The rules of art: Genesis and structure of the literary field (S. Emanuel, Trans.). Stanford, CA: Stanford University Press. (Original work published 1992)
- Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1948. Univerzalna deklaracija о ljudskim pravima, čl. 27, 10. juni 2024., https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf
- Дивињо, Ж. (1978), *Социологија позоришта, колективне сенке*, БИГЗ, Београд.
- Ђукић-Дојчиновић, В. (2010). Држава и култура – Студије савремене културне политике, Институт за позориште, филм, радио и телевизију, Факултет драмских уметности, Београд.
- European Commission/Creative Europe (2016). Audience Development – Guidelines for cultural organisations.
- Закон о позоришној дјелатности („Службени гласник Републике Српске“, број 92/16).
- Закон о култури („Службени гласник Републике Српске“, број 66/18).
- Menger, P. M. (2014) *The Economics of Creativity: Art and Achievement under Uncertainty*. Harvard University Press.
- Miessen, M. and Bishop, C. (eds.) (2012) *The archive of participation*, Sternberg Press.
- Мрђа, С. (2010) *Позоришна публика у Србији*, Завод за проучавање културног развојка, Београд.
- Мрђа, С. и Јокић, Б. (2014) *Посетиоци јесењих београдских фестивала*, Завод за проучавање културног развојка, Београд.
- Мрђа, С. и Миланков, М. (2020) *Културна партиципација грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развојка.
- Nye, J. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster.
- Ристић М. (2020) *Менаџмент позоришта - људски ресурси у обликовању позоришне представе*, За издавача аутор, Београд.

- Rentschler, R. (2015) *Arts Governance: People, Passion, Performance*, Routledge.
- Schechner, R. (2002) *Performance Studies: An Introduction*, Routledge.
- Стратегија развоја културе Републике Српске 2023–2030, Влада Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 5/24.
- Throsby, D. (2010) *The Economics of Cultural Policy*, Cambridge University Press.
- UNESCO (2005) *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*, UNESCO.
- Fischer-Lichte, E. (2008) *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*, Routledge.
- Hall, S. Encoding/decoding, in: S. Hall, D. Hobson, Lowe, A. and Willis P. (eds.), *Culture, Media, Language*, (1980), Hutchinson, pp. 128–138.
- Holden, J. (2015) *The Ecology of Culture*, Arts and Humanities Research Council.
- Jenkins, H. (2006) *Convergence culture: Where old and new media collide*, New York University Press.
- Jenkins, H. (2009) *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*, MIT Press.

Vladan Cerović and Jasna Dimitrijević

Centre for Study in Cultural Development, Belgrade

THEATRICAL INSTITUTIONS IN REPUBLIC OF SRPSKA

Abstract: This article presents the results of a survey-based study of theatrical institutions in Republic of Srpska, examining legal status, financing, programming, infrastructure, inclusiveness, audience development and international cooperation. Drawing on an interdisciplinary theoretical framework that combines Bourdieu's field theory with perspectives from participatory culture (Throsby, 2010; Menger, 2014; Jenkins, 2006), and cultural policy (Đukić), the study analyses data from 20 institutions. Findings indicate active programming and festival engagement alongside structural constraints: high dependency on public funding, limited revenue diversification, staffing shortages, and gaps between formal accessibility and programmatic inclusion. The discussion situates these results within broader regional patterns and argues for policy responses that integrate financial diversification, capacity-building, inclusive programming and support for international coproduction. The paper concludes that sustaining theatrical institutions requires both fiscal strategies and strengthened civic roles for theatre as a producer of social capital and community cohesion. Implications for cultural policy and practical recommendations are provided.

Key words: *theatre, cultural participation, cultural policy, cultural management*